

Ampt Epe

Nr. 81 december 1987

REDACTIE: R. Paasman, Beekstraat 46, 8162 HB Epe.
Tel.: 05780 - 12048.

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'.

'AMPT EPE'

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE.

De vereniging stelt zich o.m. tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van de Gemeente Epe.

Lidmaatschap f 20,-- per jaar.

Bestuur:

Voorzitter : W. Terwel,
Apeldoornseweg 41,
8172 EH Vaassen,
Tel.: 05788 - 1455.

Secretaris/
Penningmeester : W. van Putten,
Hoofdstraat 80,
8162 AL Epe,
Tel.: 05780 - 13579.

Leden : M. Endendijk,
Mevr. Th. te Riele - ter Laak,
F. Zandstra.

Giro: 119.40.15 t.n.v. Penningmeester 'Ampt Epe' te Epe.
I.S.S.N. nr. 0166 - 2023.

Inhoud

Epe in de eerste helft van de vorige eeuw (1) door J.W. Tetterode Ravestein	3
Gemeentelijke zorg voor orde, rust en veiligheid in Epe gedurende de 19e eeuw (7) door L. van den Bremen	20
Geschiedenis van de Brandweer Epe door W. van Putten	31
P. Visser door G.S. van Lohuizen naar aanleiding van een arti- kel in het Deventer Dagblad van 1-10-87	34
Van de redactie met o.a. een verzoek van W. Veldkamp over zijn onderzoek naar het Verzet in Epe gedurende de 2e Wereldoorlog door R. Paasman	40
Tongeren. Et Roewe Vean door Bertus van den Bremen	44
Informatie over de Bibliotheek Arnhem	45
Boekennieuws door D. te Riele	47

Het bestuur in de gemeente Epe tussen 1818 en 1865, deel 1

In dit nummer en in de komende afleveringen zullen we een serie artikelen afdrucken die een systematisch overzicht willen geven van het bestuur in de gemeente Epe in globaal de eerste helft van de vorige eeuw. Deze artikelen zijn bewerkingen van een aantal hoofdstukken uit de doctoraalscriptie van drs. J.W. Tetterode Ravestein uit Emst. De scriptie zelf handelt over het bestuur op het platteland en Epe is gekozen om aan te tonen hoe de regelgeving van de overheid in de praktijk functioneerde.

Deze eerste aflevering is een inleiding. Zij geeft een globaal sociaal-economisch en demografisch overzicht van de gemeente Epe in het behandelde tijdvak, veel cijfertjes dus in dit eerste gedeelte. In de volgende afleveringen wordt dan nader ingegaan op het bestuur, de bestuurders, bestuurstaken, stemmers, kiezers, verkiezingen, enz.

Inleiding

De grenzen van de huidige gemeente Epe zijn vanaf de eerste schriftelijke melding van de kerspelen Epe, Vaassen en Oene, in 1176, nauwelijks veranderd. Bestuurlijk hebben deze dorpen ook altijd een eenheid gevormd, met uitzondering van de periode 1809 tot 1818, toen als gevolg van de Franse herindeling van de gemeenten, Epe en Vaassen een eigen gemeentebestuur hadden. De bevolking is er niet vooral geconcentreerd in de dorpskernen, maar zij is tamelijk regelmatig verspreid over de verschillende buurtschappen. Dit is ook wel begrijpelijk als men weet, dat de dorpingen vooral in de landbouw een bestaan vinden. De drie dorpskernen zijn ook alleen maar de gedeelten van de gemeente die zich onmiddellijk rondom de kerk bevinden. Welnu, er waren drie hervormde kerken, die te Epe, te Vaassen en die te Oene. In 1868 ontstaan ook in het buurtschap Emsterenk een kerk, waardoor aldaar het dorp Emst ontstaat.

De bevolkingsregisters van Epe en ook de volkstellingsregisters, die als momentopname zich zeer voor vergelijkingen lenen, zijn tot 1860 helaas niet bewaard gebleven. Na moeizaam zoekwerk in gemeente-

verslagen, brievenboeken en aktes van de burgerlijke stand kon toch een overzicht worden samengesteld van de bevolking vanaf 1825 tot en met 1866. In tabel 1 treft u dit overzicht aan.

jaar	aantal	geboren (levend)			overleden			verhuisd			versch.	totale groei
		man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal	in	uit			
1825	4688	86	84	170	58	28	86	4	11	-7	+77	
1826	4789	74	74	148	44	29	73	43	17	+26	+101	
1827	4904	107	87	194	37	32	69	23	33	-10	+115	
1828	4996	87	86	173	43	28	71	7	17	-10	+92	
1829	5144	96	85	181	41	35	76	52	9	+43	+148	
1830	5245	94	96	190	57	36	93	17	13	+4	+101	
1831	5289	81	84	165	70	69	139	27	9	+18	+44	
1832	5351	77	64	141	58	51	109	46	16	+30	+62	
1833	5497	102	108	210	46	34	80	78	62	+16	+146	
1834	5557	88	90	178	44	61	105	30	43	-13	+60	
1835	5680	97	103	200	51	50	101	42	19	+23	+122	
1836	5781	109	100	209	59	61	120	51	39	+12	+101	
1837	5828	105	91	196	72	71	143	63	69	-6	+47	
1838	5926	101	95	196	72	58	130	75	43	+32	+98	
1839	5732	91	95	186	55	63	118	123	89	+34	+102	
1840	5820	93	89	182	68	56	124	81	53	+28	+86	
1841	5871	106	92	198		55	52	107	63	103	-40	
1842	5987	99	96	195	51	55	106	91	64	+27	+116	
1843	6076	89	106	195	63	67	130	93	69	+24	+89	
1844	6183	95	107	202	86	55	141	86	40	+46	107	
1845	6232	94	95	189	88	89	177	56	19	+37	+49	
1846	6283	74	82	156	70	69	139	70	44	+34	+51	
1847	6325	80	81	161	58	50	108	26	37	-11	+42	
1848	6378	100	75	175	6775	142	56	36	+20	+53		
1849	6241	116	89	205	57	56	113	39	24	+15	+107	
1850	6365	119	109	228	--	--	115	35	24	+11	+124	
1851	6382	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
1852	6481	105	89	194	54	53	107	73	54	+19	+106	
1853	6583	107	102	209	59	56	115	96	91	+5	+99	
1854	6660	105	101	206	67	69	136	96	86	+10	+80	
1855	6760	115	94	209	59	48	107	110	117	-7	+95	
1856	6952	118	122	240	67	63	130	150	78	+72	+182	
1857	7048	100	109	209	75	72	147	123	87	+36	+98	
1858	7196	135	120	255	70	53	123	96	77	+21	+153	
1859	7050	131	111	242	79	63	142	123	64	+59	+159	
1860	7136	138	107	245	81	88	169	104	87	+17	+93	
1861	7297	113	137	250	71	69	150	128	71	+57	157	
1862	7455	130	123	253	86	73	159	138	74	+64	+158	
1863	7542	155	135	290	96	66	162	167	212	-36	+92	
1864	7576	126	139	265	67	79	146	165	250	-85	+34	
1865	7282	134	126	260	113	67	180	174	248	-74	+6	
1866	7665	138	114	252	92	83	175	201	195	+6	+57	

Tabel 1. Aantal inwoners van de gemeente Epe van 1825 t/m 1866; de totalen van de jaren 1829, 1839, 1849 en 1859 zijn gebaseerd op uitkomsten van de volkstelling

Opvallend is, bij nadere beschouwing van deze tabel, dat de bevolking in de eerste helft van de negentiende eeuw sterk toeneemt, sterker, percentueel gezien, dan bijvoorbeeld in heel Gelderland en in heel Nederland, wat uit tabel 2 goed is af te lezen. Tabel 1 toont ook, waardoor die groei tot stand komt. Zo is er een jaarlijks terugkerend geboorteoverschot, waarbij zelfs in een aantal jaren meer dan twee maal zoveel levend geboren ingeschreven worden in, als er namen van overledenen worden geschrapt uit de registers. Daarnaast is er in de meeste jaren een flink vestigingsoverschot, nl. in 30 van de 41 jaren, waarvan we hier over cijfers beschikken (1825-1866). Zo varieert de totale jaarlijkse toename van de bevolking van 6 in het jaar met de geringste toename, tot 182 in dat met de hoogste. Gemiddeld bedraagt de toename, per jaar 96 personen, wat een percentage betekent van 1.½ %. De percentages van Gelderland en heel Nederland blijven hier ver onder. Over oorzaken hiervoor zullen we zo hier en daar nader ingaan.

	1829-1839	1839-1849	1849-1859
Epe	17.2%	10.3%	13.0%
Gelderland	11.6%	7.2%	8.5%
Nederland	9.5%	6.7%	7.7%

Tabel 2. Overzicht van het stijgingspercentage van de bevolking tussen 1829 en 1859, steeds per tien jaar.

Vòòr de volkstelling van 1829 zijn de gegevens over de bevolking van Epe heel erg schaars. Men legt in die tijd, trouwens ook later, nog weinig vast en dat wat genoteerd wordt gooit men na enige jaren weg: wie had er nog wat aan? Dit speelt ons o.a. ook parten bij het nader beschouwen van de godsdienstige gezindheid van de Epenaren. Over de jaren na 1829 is er nog wel iets van te zeggen. Tabel 3 geeft een globaal overzicht van de godsdiensten in Epe.

	1829	1839	1859
Protestant	4294 (83.48%)	4867 (84.91%)	6006 (85.19%)
R.K.	837 (16.27%)	854 (14.90%)	1033 (14.65%)
Israëliet	13 (0.25%)	11 (0.19%)	11 (0.16%)
Totaal	5144	5732	7050

Tabel 3. Verdeling van de bevolking van Epe naar godsdienstige gezindheid in 1829, 1839 en 1859

De belangrijkste godsdienstige richting in de gemeente is de protestantse en wel in het bijzonder de Nederduytsch-hervormde. Daarnaast hebben de katholieken nog wat aanhang en zijn er nog wat Israëlieten. In de drie dorpen van Epe: Vaassen, Oene en het dorp Epe zelf, stond een kerkgebouw, waarin de hervormde godsdienst naar Nederduytsch model werd beleden. Pas in de tweede helft van de negentiende eeuw verrijzen er te Vaassen en te Epe elk een katholieke kerk. We beschikken niet over veel gedetailleerd materiaal wat uitsplitsing van de totalen per godsdienst goed mogelijk maakt, maar in het gemeenteverslag van 1859 wordt er een aangetroffen ten behoeve van de volkstelling (tabel 4).

	Hervormd								
	Nederduytsch	Waal	Remonstrant	Afgescheiden	Doopsgezind	Evang. Luthers	R.K.	Israëliet	Totaal
Epe	3668			28	1	4	327	6	4034
Vaassen	1239	1	7			4	699	5	1955
Oene				42			7		1061
Totaal	5919	1	7	70	1	8	1033	11	7050

Tabel 4: De bevolking van Epe naar godsdienstige gezindheid in 1859, volledig uitgesplitst.

Opvallend hierbij is de grote aanhang van het rooms-katholicisme vooral in Vaassen, 699 lidmaten tegen 327 in Epe en slechts 7 in Oene. Dat betekent dat in Vaassen 35.75 % van de bevolking katholiek is. In Epe en Oene bedragen die percentages respectievelijk 8.11 % en 0.66 %. Deze toch vrij sterke vertegenwoordiging van het catholicisme in Vaassen is voor een belangrijk deel te danken aan de toenmalige bewoner van kasteel de Cannenburgh te Vaassen. Dit machtige heerschap, hij behoorde als enige in de gemeente Epe tot de 124 hoogst aangeslagenen in de belastingen in de provincie Gelderland, was overtuigd katholiek. Hij zorgt, zoals zijn voor-

vaderen al sedert 150 jaar deden, voor een onderkomen waar de Vaassenaren de mis kunnen vieren. Ook de geloofsgenoten in Epe kunnen dankzij deze beschermer, we hebben het trouwens over jonkheer F.C.T. d'Isendoorn à Blois tot de Cannenburgh, ter kerke gaan in een boerderij die op kosten van d'Isendoorn, speciaal voor diensten is ingericht. Hij zorgt ook voor een pastoor in Vaassen, waaronder Epe zich als hulpparochie mag scharen.

Naast hervormden en katholieken genieten andere godsdiensten nauwelijks enige aanhang. Wel zien we, dat met de komst van de modernistische predikant Hendrik Worst, in 1857 het proces van modernisering in de Nederduitsch hervormde kerk een aanvang neemt. De preken van deze "vrijzinnige" dominee zijn zo succesvol, dat hij vrijwel alle hervormden uit het dorp Epe onder zijn gehoor vindt. De ontwikkeling is echter in 1859 nog niet goed op gang gekomen, zodat deze uit tabel 4 niet af te lezen is.

Wel zien we in Epe en Oene op dat moment 70 "christelijk afgescheidenen". Dat zijn aanhangers van de landelijke "afscheidingssbeweging". Die af wil van de vernieuwde Nederduitsch hervormde kerk en terug wil keren naar de oude gereformeerde gemeente volgens de leer van de Dortse Synode, Burgemeester Van der Felz treedt, blijkens opmerkingen in de gemeenteverslagen uit die jaren, aanvanke-lijk hard tegen de volgelingen van deze bijeenkomsten op, zonder overigens veel succes te boeken. Want in 1840 stichten zij weliswaar in Heerde een eigen gemeente, de "Christelijk Afgescheiden Gemeente"; hun aantal blijft in Epe beperkt.

jaar	aantal	percentage	jaar	aantal	percentage
1824	253	5.49	1846	-	-
1825	256	5.46	1847	707	11.18
1826	246	5.12	1848	521	8.17
1827	252	5.14	1849	-	-
1828	274	5.48	1850	-	-
1829	272	5.29	1851	-	-
1830	295	5.26	1852	387	5.97
1831	275	5.20	1853	-	-
1832	292	5.46	1854	-	-
1833	316	5.75	1855	651	9.63
1834	334	6.01	1856	508	7.31
1835	324	5.70	1857	547	7.76
1836	339	5.86	1858	505	7.02
1837	358	6.14	1859	544	7.72
1838	376	6.34	1860	556	7.79
1839	382	6.34	1861	447	6.13
1840	374	6.43	1862	457	6.13
1841	374	6.37	1863	433	5.74
1842	391	6.53	1864	406	5.36
1843	401	6.60	1865	428	5.64
1844	410	6.63	1866	410	5.35
1845	370	5.94			

Tabel 5: Aantal bedeelden in Epe en het percentage daarvan van de totale bevolking.

Veel armoede in Epe in de eerste helft van de negentiende eeuw. Tabel 5 geeft daarvan een overzicht in aantallen en percentages. Het gemiddeld aantal bedeelden per jaar, tussen 1824 en 1866 bedraagt 6.37% van de totale Eper bevolking. Het jaar 1847 geeft een extreem hoog percentage van 11.18%. Overigens is dit percentage altijd nog minder dan het landelijk gemiddelde in dat jaar nl. 15%. Dit relatief hoge percentage is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan de mislukte oogsten (vooral die van de aardappels) van de jaren daarvoor die in het hele land hun tol eisten. De cijfers die tabel 5 geeft moeten wel als absolute minima worden opgevat, ze hebben in werkelijkheid zeker hoger gelegen. Niet iedere hulpverlenende instantie verstrekt aantallen aan de gemeente, zeer tot ongenoegen van de burgemeester en de overige bestuurders. Controle op de juistheid van de cijfers is er ook al niet. Het gemeentebestuur moet de opgegeven aantallen maar in vertrouwen aanvaarden. Zo heeft eerder genoemde jonkheer d'Isendoorn à Blois ook z'n eigen liefdadigheidsideeën, waar veel armlastigen, uiteraard vooral uit Vaassen, van geprofiteerd moeten hebben. Hoeveel is niet bekend, daar deze jonkheer daarover geen mededelingen verstrekte, althans niet aan het gemeentebestuur.

De instellingen, die zich in die tijd o.a. met armenzorg bezighouden zijn in de gemeenteverslagen vermeld. Tot 1825 zijn dat vrijwel alleen de diaconieën van de kerken te Epe, te Vaassen en te Oene. Daarnaast houden zich nog bezig met voedseluitdelingen in krappe tijden instellingen als het Schutgilde en het St. Anthonygilde, beiden te Epe actief. Vanaf ongeveer dat jaar zijn er naast deze twee gildes: de Maatschappij van Weldadigheid, Genootschap tot Zedelijke Verbetering der gevangenen, de spaarbank voor werklieden en het departement Epe van de maatschappij tot 't Nut van 't Algemeen, ze worden in ieder geval in 1825 vermeld.

In 1852 wordt een spaarkas opgericht, die bij armlastigen echter maar nauwelijks aanslaat. Wat hebben die arme drommels trouwens te sparen....?

Toch vindt het gemeentebestuur, dat er in de gemeente weinig armoede heerst. Dat wordt tenminste regelmatig in correspondentie naar buiten gebracht. En gelet op het landelijke gemiddelde mag dat misschien ook wel worden geconcludeerd, b.v. 1842 in Epe 6,53%, landelijk circa 10%, maar nogmaals de cijfers in Epe zijn geflatteerd. Het gemeentebestuur schrijft dat lage percentage armlastigen toe aan de in Epe heersende vrij constante welvaart en een goed opgezette werkverschaffing in vooral het tweede kwart van de negentiende eeuw, als

o.a. voor de aanleg en verbetering van wegen veel werkkrachten worden ingeschakeld. Zelfs meldt men dat er soms moeilijk aan mensen te komen is. Ook dat zal aantrekkingskracht hebben uitgeoefend op buitenstaanders, zich in Epe te vestigen.

beroep	gezinshoofd				inwonend				Totaal-gener.
	Epe	Vaassen	Oene	Totaal	Epe	Vaassen	Oene	Totaal	
jager		2		2					2
landbouwer	266	122	63	451	41	25	15	81	532
Schaapherder		2		2					2
tuinman		1		1					1
I Landbouw, jacht	268	125	63	456	41	25	15	81	537
arbeider		4	1	5					5
dagloner	392	154	102	648	24	10	5	39	687
II Losse arbeid	392	158	103	653	24	10	5	39	692
bierbrouwer	1			1					1
koperslager	1	2		3					3
koperslagers-knecht		3		3		1		1	4
papierfabrikant	4	12		16	1	2		3	19
papiermaker	15	17	1	33	1			1	34
papiermakers-knecht	7	14		21					21
III Nijverheid	28	48	1	77	2	3		5	82
bakker	10	7	3	20					20
bakkersknecht	1			1					1
kapper		1	2	3					3
kleermaker	13	7	3	23	2	1		3	26
klokkenmaker	2	1		3					3
klompenmaker	21	9	23	53	2	2	1	5	58
klompen-makersknecht	1	3		4					4
kuiper	3	2		5					5
metselaar	5	2		7	2			2	9
molenaar	2	2	1	5			1	1	6
molenaars-knecht		1		1					1
pettenmaker	1			1					1
rietdekker	5	4	1	10					10
schilder	5		1	6					6
schoenmaker	10	7	3	20		2		2	22

slager	1	1	2	4					4
smid	7	6	2	15		3		3	18
spinner	2			2					2
stoelenmaker				1					1
tekenmeester		1		1					1
timmerman	26	16	3	45	3	1		4	49
timmermans-knecht	1			1					1
verver		1		1					1
wagenmaker	3	2	1	6	1			1	7
wever	7	11		18					18
zadelmaker	2			2					2
IV Ambachten	129	84	45	257	10	9	2	21	279
factoor		1		1					1
herbergier	1	2		3					3
koetsier	1	1		2					2
koopman	12	3	2	17	1			1	18
logements-houder	2			2					2
marskramer	1			1					1
papierhandelaar		1		1					1
rentneester	1	1		2					2
schipper	2		2	4			2	2	6
postbeambte	1		1	2					2
tolgaarder	2	2		4					4
winkelier	23	10	3	36		3		3	39
V Economische diensten	46	21	8	75	1	3	2	6	81
ambtenaar	11		1	12					12
burgemeester	1			1					1
deurwaarder	1			1					1
gemeente-secretaris	1			1					1
geneesheer	2	2	1	5					5
gouverneur	1			1					1
kantoorbediende		1		1					1
kapelaan						1		1	1
nachtwaker		1	1	2					2
notaris	1	1		2					2
(hulp)									
onderwijzer	5	1	1	7			1	1	8

pastoor		1		1					1
predikant	1			1					2
schoolopziener	1								1
sluiswachter		1							1
veearts	1								1
veldwachter	4	1							5
VI Sociale diensten	30	9	5	44		1	1	2	46
gepensioneerd	9	6	1	16					16
rentenier	1								1
zonder beroep	37	20	8	65	1	4	3	8	73
VII Zonder beroep	47	26	9	82	1	4	3	8	90
Totaal	940	471	234	1645	79	55	28	162	1807

Tabel 6: Overzicht van de mannelijke beroepsbevolking in Epe van 23 jarigen en ouderen in 1860

Het zou nu interessant zijn eens te kijken naar de beroepsuitoefening van de Epenaren op verschillende momenten in het hier te behandelen tijdvak. Hierover is echter weinig concreets bekend, daar de Bevolkingsregisters - belangrijke bronnen voor een dergelijk onderzoek - in Epe tot 1860 ontbreken. Niettemin hebben we gemeend, dat een onderzoek naar de beroepen in 1860 goed zou zijn. Het geeft toch een indruk van de beroepsbevolking in Epe aan het eind van de onderzochte periode. Tabel 6 geeft een overzicht van alle beroepen die in 1860 in Epe worden uitgeoefend, door 23 jarigen en ouder, in feite die personen, die - als ze althans aan de censusverplichtingen zouden voldoen - het recht hebben aan verkiezingen mee te doen. Het totaal aantal personen, dat voor de tabel kon worden geteld, bedraagt 1807. Op een totale bevolking in 1860 van 7136 zielen lijkt dit aantal mannen van 23 jaar en ouder erg weinig. Toch is dit voor Epe in die tijd niet het geval. Een blik op de bevolkingsopbouw van Epe in b.v. 1829 en 1839 (opgave n.a.v. de volkstelling vermeld in de brievenboeken van 1830 en 1840) zoals tabel 7 die toont, leert ons, dat die verhouding wel aardig klopt. In 1860 is het aantal van 1807 personen 25.32% van de totale bevolking. In 1829 en 1839 is het percentage 20 jaar en oudere mannen (we beschikken niet over de aantallen vanaf 23 jaar) van de totale bevolking in die jaren respectievelijk 26.46% en 25.66%. Bijna de helft van de bevolking bestond uit "kinderen" tot 20 jaar. De kans "volwassen" te worden was in die tijd dus niet zo heel erg groot.

Leeftijd	1829	1839				
mannen/vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal		
0-20	1233	1204	2437	1399	1406	2805
20-30	378	349	727	409	411	820
30-40	336	329	665	324	319	643
40-50	241	229	470	292	304	596
50-59	159	190	349	194	175	369
59-69	147	149	296	139	144	283
69-79	79	79	158	90	86	176
79-89	20	17	37	23	14	37
89 en ouder	1	4	5	--	3	3
Totaal	2594	2550	5144	2870	2862	5732

Tabel 7: Staat van de bevolking naar leeftijdsgroep en geslacht in 1829 en 1839

Overzien we nu de beroepenlijst (tabel 6) met het aantal werkenden in elk beroep, dan zien we al snel, dat de meesten in de landbouw een bestaan vinden. Het aantal landbouwers (zowel boeren met als zonder eigen grond, onderscheid werd in de boeken niet gemaakt) bedraagt 532, dat is 29.44%. Het aantal dagloners komt op 687, wat 38.02% betekent. Totaal werkzaam in de landbouw dus 67.46%, nog afgezien van die ene tuinman, die twee jagers en die twee schaapherders. Het gaat in Epe dus om, we hebben het al eerder opgemerkt, een hoofdzakelijk agrarische gemeenschap.

In de nijverheidssector zijn in totaal 82 mannen werkzaam. Het merendeel daarvan, nl. 74 werkt in de papierindustrie, een industrie die in Epe, trouwens in de gehele Oost-Veluwe, vanaf de zeventiende eeuw gebloeid heeft. Er zijn overigens in de papiermolens wel meer mensen werkzaam dan 74 in dat jaar, het betreft hier nogmaals alleen mannen van 23 jaar en ouder, we komen daar later nog op terug. In de sector economische diensten werken 81 volwassen mannen. De grootste groep hiervan is winkelier, nl. 39, 279 mannen werken in een ambacht, dat is 15.44% van het totaal. Onder hen telt men 58 klompenmakers. Dat is vrij veel, maar dat wordt verklaard door het feit, dat Epe in die jaren veel klompen maakte, die in de wijde omgeving aftrek vonden.

Voorts zijn er 16 gepensioneerden geregistreerd en welgeteld een rentenier, 73 mannen gaven op zonder beroep te zijn.

Concluderend kunnen we hier nu vermelden, dat in de volgende

beroepen de meesten actief waren: de landbouw 1219 (landbouwers en dagloners), papierindustrie 74 (papierfabrikanten, papiermakers en papiermakersknechten), klompenmakerij 62 (klompenmakers en knechten), timmerman/metselaar met knechten 59 en winkeliers 39. Deze beroepen beslaan 81.21% van alle baantjes voor mannen in deze leeftijdsgroep.

We hebben al vastgesteld, dat de bevolking van Epe in de eerste helft van de vorige eeuw sterk toeneemt, sterker ook dan in de periode vòòr 1815. Toch heeft deze toename betrekkelijk weinig problemen opgeleverd. Voortdurend nl. worden in het westen van de gemeente woeste heidegronden verkocht en ontgonnen, waardoor nieuwe bestaansmiddelen in de agrarische sector ontstaan voor dit toenemende aantal Epenaren. Ook deze ontwikkeling zal een stimulans zijn geweest voor niet-ingezetenen van Epe, zich aldaar te vestigen, daarmee pogend iets meer bestaanszekerheid op te bouwen.

In de gemeenteverslagen is het proces van die ontginning goed te volgen. In 1830 begint men "op kleine schaal" en vermeldt het gemeenteverslag over dat jaar "goede vooruitzichten". Aanvankelijk zaait men op de ontgonnen gronden klaver in, maar later ook wel andere gewassen. In de jaren veertig begint de belangstelling voor te ontginnen stukken grond sterk toe te nemen. Zo is bekend, dat in 1848 de Utrechtse hoogleraar Buys Ballot uitgebreide heidevelden aankoopt en 50 man aan het werk zet om die te ontginnen. In 1850 levert de verkoop van 1 bunder heidegrond de gemeente f 17,— op; in de meeste andere jaren is dat een paar gulden minder. De ontgonnen gronden worden veelal door hun eigenaars verpacht en krijgen, zoals we ook hierboven vermeldde, een agrarische bestemming. Sommige particulieren echter gebruiken de door hen aangekochte heidevelden voor de aanplant van dennenbossen. Deze verkoop van grond is in de gehele periode waar het hier om gaat, een belangrijke bron van inkomsten voor de gemeente.

De landbouw in de gemeente Epe moet een primitieve aangelegenheid zijn geweest. Voortdurend lezen we in de gemeenteverslagen, dat nieuwe gewassen niet uitgeprobeerd worden. De voornaamste produkten, die in de gehele eerste helft van de vorige eeuw verbouwd worden zijn in volgorde van belangrijkheid: rogge, boekweit, aardappels, haver en verder nog wat gerst, tarwe en paardebonen. Daarnaast houden de boeren wat vee, vooral schapen, die 's morgens aan een schaapherder worden meegegeven om de dag op de heidevelden door te brengen. In de jaren vijftig wordt er melding gemaakt van

een verbetering van de landbouw in dit gebied, vooral door verbetering van de bemesting en verbetering van de veestapel. Deze verbeteringen hebben er zeker mede toe geleid, dat in 1854 een boekweitmarkt ontstaat die uitgroeit tot een markt van regionale betekenis. In datzelfde jaar begint ook de Eper weekmarkt, die velen uit de hele omgeving aantrekt. De streekfunctie die Epe op dit moment nog steeds vervult, begint ongetwijfeld in die jaren gestalte te krijgen. Het gemeenteverslag van een jaar later meldt, dat te Epe weliswaar nog geen instelling of vereniging is ter bevordering van de landbouw, "doch men vindt eene onderafdeling Epe van de afdeling IJsseloevers der Gelderse Maatschappij van Landbouw, die 25 leden telt". In datzelfde jaar wordt in Epe een tentoonstelling georganiseerd van vee en van boter, die een groot succes moet zijn geweest. Het zou interessant zijn eens na te gaan, wanneer in de omringende gemeenten dergelijke ontwikkelingen inzetten.

Toch heeft niet alleen de landbouw een rol gespeeld in de ontwikkeling van Epe. De papierindustrie is daarin zeker ook actief geweest. Vanaf de zeventiende eeuw is in het gehele oostelijke deel van de Veluwe een papierindustrie geweest. Het fabricageproces geschiedde met behulp van watermolens. Lange tijd is deze industrie van groot belang geweest voor Epe. Niet alleen de papiermakers/fabrikanten en hun knechten vonden hier hun inkomen, ook vrachtrijders, lompenhandelaars en allerlei ambachtslieden hadden werk danzij deze bedrijfstak. De stoommachine verdringt uiteindelijk de watermolens en de papierindustrie in de gemeente Epe eindigt dan ook nagenoeg rond de laatste eeuwwisseling.

In de eerste helft van de vorige eeuw is in het beeld van de papierindustrie nauwelijks verandering getreden. In 1816 zijn er in de gemeente 25 papiermolens (9 in Epe en 16 in Vaassen), die werk verschaffen aan ca. 125 mensen. De lonen die hier betaald worden variëren van f 15,— tot f 90,— per jaar afhankelijk van de werkzaamheden.

In het brievenboek van 1823 vinden we vermeld in een opgave aan de provincie: 24 papiermolens met 130 werknemers. In 1859 zijn er blijkens het gemeenteverslag over dat jaar, 22 molens, waarvan 15 in Vaassen. Er werken in totaal 131 mensen. Er blijken op dat moment slechts drie bedrijven eigendom te zijn van de papiermaker, de rest wordt gepacht. De lonen bedragen dan, volgens opgave, tussen f 20,— en f 90,— per jaar. Blijkens tabel 6 zijn een jaar later 74 mensen van 23 jaar en ouder in de papiermolens werkzaam, er werd dus

kennelijk veel met jeugdigen gewerkt. In 1866 zet de secretaris in het gemeenteverslag dat er 23 papiermolens zijn (14 in Vaassen) met 162 werknemers. De cijfers wijzen op een tamelijk constant blijven van de papierindustrie. Wel wordt het in de jaren 1860 steeds moeilijker voor deze bedrijfstak. We lezen voortdurend in de gemeenteverslagen in die tijd, dat het slechter gaat o.a. door de lage prijs van het papier, de hoge prijs van de lommen en de achterblijvende export. Wel is het verwonderlijk, dat juist in deze krappe jaren het aantal werknemers relatief sterk toeneemt. Nader gericht onderzoek zal deze verwondering wellicht kunnen weg nemen.

Naast de papierindustrie speelt de koperindustrie een, weliswaar bescheiden, rol in de eerste helft van de vorige eeuw. In 1816 telt Epe een kopermolen met daarin vier mensen aan het werk. Tussen dat jaar en 1823 komt er eentje bij in Vaassen. Aanvankelijk zijn de bedrijfsresultaten gunstig, maar in het midden van de eeuw gaat het slechter. Het gemeenteverslag over 1854 meldt het faillissement van de molen in Epe, dat over 1864 het sluiten van de koperfabriek in Vaassen. Over de sluiting van deze laatste staat in het gemeenteverslag de volgende aantekening: "Zo heeft ook deze laatste koperfabriek haar hoofd voor den alles overweldigende stoom moeten buigen, die wellicht later voor eene andere bewegingskracht zal moeten zwichten"; ongetwijfeld een opmerking die van een vooruitziende blik getuigt. Een jaar later wordt te Vaassen in het complex van de oude kopermolen, een grofijzersmelterij gevestigd. Deze twee bedrijfstakken, papier en koper, zijn wel de voornaamste uitingen van industriële activiteit in Epe in de eerste helft van de negentiende eeuw. Er is nog wel meer, maar dat zijn veelal eenmansbedrijfjes. Zo wordt in 1816 nog melding gemaakt van een bierbrouwerij, een duitenknipperij (weliswaar zeven man in dienst, maar deze wordt in en na 1823 niet meer genoemd), een leerlooierij en een schors- of taanmolen. In 1866 worden alleen nog maar genoemd de papiermolens en de grofijzersmelterij. De overige bedrijfjes zijn nog steeds zeer klein of reeds verdwenen.

Een belangrijk produkt tenslotte, dat ook de nodige mensen werk verschaft, zijn klompen. Voor 1852 vinden we niets over de produktie van klompen, hoewel die er zeker gemaakt zijn. In het gemeenteverslag van dat jaar staat te lezen, dat 28 klompenmakers 39.600 paar klompen maken voor de verkoop aan Epenaren maar ook voor de "uitvoer" naar andere plaatsen. Het jaar daarop wordt al gesproken van een produktie van 51.650 paar. Een spectaculaire stijging. Helaas ontbreken verdere cijfers om de lijn te volgen, maar het aantal klompen-

makers, dat in 1866 is geteld (58 met vier knechten) doet vermoeden, dat er een stijgende lijn in de produktie zit.

Een opmerkelijk gegeven moet hier nog worden vermeld. In het gemeenteverslag van 1859 wordt melding gedaan van een stoomkoren- en oliemolen te Epe. Voordien is uit niets gebleken, dat stoomkracht ergens in de gemeente zou zijn toegepast. In het gemeenteverslag een jaar later staat geschreven, dat deze stoomkoren- en oliemolen is opgehouden te bestaan. "Er viel geen winst te halen". Voor stoom in Epe is het nog te vroeg.

In het midden van de vorige eeuw groeit Epe langzaam uit tot een centrum van handel in de streek, we constateerden dat hierboven reeds. Een eerste aanzet hiertoe is ongetwijfeld geweest de opening van het Apeldoorns Kanaal in 1829, een waterweg die een goede mogelijkheid bood vanaf Epe per schip via Hattem de IJssel te bereiken. Dankzij persoonlijke inspanningen van Koning Willem I kon dit kanaal gegraven worden. Vanaf dat moment kunnen Eper produkten als boter, spek en vlees, granen, papier en hout goed worden vervoerd naar andere gebieden in ons land. In de loop van de jaren veertig en vijftig worden ook de wegen in de richtingen Apeldoorn, Hattem, Deventer en Elburg verbreed en verbeterd, zodat een voor Epe relatief goede infrastructuur ontstaat.

We hoeven ons er dan ook niet over te verbazen, dat Epe zich in de tweede helft van de negentiende eeuw een positie als streekcentrum weet te verwerven.

J.W. Tetterode Ravestein
(wordt vervolgd)

Gemeentelijke zorg voor orde, rust en veiligheid in Epe gedurende de 19e eeuw (7)

Zoals in een vorig artikel reeds opgemerkt, liet de kleding en bewapening van de gemeenteveldwachters in het begin van hun functioneren het nodige te wensen over; bovendien ontbrak het ook aan een uniforme instructie wat betreft de uitvoering van hun taak.

Het provinciebestuur probeerde hier een eind aan te maken door bij een circulaire d.d. 3 juli 1834, aan de gemeentebesturen voorschriften te geven betreffende de kleding en bewapening der gemeenteveldwachters, alsmede de uitoefening van hun functie.

De circulaire begint met een opsomming van de omstandigheden die tot het ingrijpen van het Provinciaal Bestuur hebben geleid:

Bij verschillende gelegenheden zijn er, zoo wel van de zijde van Heeren District-Commissarissen, als van de provinciale autoriteit, aanmerkingen gevallen op waarneming van de Veldwachters binnen meerdere gemeenten. Sommige van die ambtenaren zijn bevonden, door gebrek aan lichaamskrachten niet bestand te wezen tegen de vermoeijenissen, van hunnen post onafscheidelijk, - Sommigen genieten eene te geringe bezoldiging en moeten, om hun levensonderhoud te voorzien, zich met nevenbedrijven afgeven, door welke zij hunne hoofdbestemming worden afgetrokken, - en weder anderen, die, hetzij dan al of niet in het evenbedoelde geval verkeerden, belasten zich met bijzondere bestellingen ten dienste van gemeentelijke ambtenaren en nemen vaak de dienst van de gemeentebode waar.

Het is noodzakelijk, daaromtrent doelmatige voorzieningen te nemen, hoedanige eigenaardig, hetzij dan door mij, hetzij door de betrokken Besturen, naar derzelver aard, zullen moeten worden genomen of geprovoceerd, en het oogmerk van deze mijne circulaire strekt om de zaak daarheen te leiden.

We zullen beginnen met de voorschriften omtrent kleding. Het blijkt dat het Provinciaal Bestuur er naar streeft om een gelijke kleding voor de veldwachters te krijgen, die door de gemeente wordt aangeschaft.

KLEEDING:

In sommige gemeenten is het gebruikelijk, aan den Veldwachter eene vaste jaarlijksche som uit te reiken, tegen genot van welke hij zelf in zijne kleeding voorziet. Elders wordt hem daarvoor niets goedgegaan, en in beide gevallen draagt de Veldwachter veelal geene andere dan gewone burgerkleeding. Hier door gaat die zedelijke kracht verloren, welke anders zoo weldadigen indruk maakt op lieden van die mindere en zedeloze klasse, over die bediende van politie toezigt te houden heeft.

De Veldwachters behoren van eene onderscheidene kleeding voorzien te zijn, welke het dienstig is, eenvormig voor de geheele provincie te bepalen. Wanneer dus de tegenwoordige kleeding vernieuwd zal moeten worden, verzoek ik, dat de gemeente Besturen dezelve respectvelijk doen vervaardigen overeenkomstig het volgende voorschrift:

Zwart lederen, ronden, opgetoomden hoed met oranjelederen cocarde op zijde.

Voor dagelijksch gebruik eenen donkergroenen, lakenschen pet, met een rood biesje, lederen klep en klein lederen oranje cocarde van voren.

Twee zwarte dassen.

Een donkergroen, lakensch buis, met lange panden, een rood biesje, roode, opstaande kraag en twee rijen blanke, witte, ronde knopen.

Twee lange broeken, van hetzelfde laken, met een rood biesje. het zal den Veldwachters vrijstaan, om voor hunne eigene rekening, des zomers, witte linnen broeken te dragen.

Een paar zwartlakensche en een paar grijslinnen slobkousen. een paar hoge schoenen.

Deze kleederstukken worden ieder jaar vernieuwd, uitgenomen de hoed, die drie jaren gedragen wordt.

Wijders bekomen zij, om de twee jaren, eenen donker blaauwen, korten, lakenschen jas, met rooden, opstaanden kraag en twee rijen knopen, van hetzelfde model als aan den rok. Deze jas mag niet anders dan bij ruw, koud weder gedragen worden.

Voor de eerste keer besteedt het Provinciebestuur de leverantie van alle uniformkleding in één keer aan. Blijkens zijn schrijven d.d.

15-9-1835, aan *Heeren Burgemeesters, Wethouders, Assessoren en Raden der Steden en Gemeenten in de Provincie Gelderland*, is de kleermaker F.H. van Ginkel uit Zutphen de levering gegund. Hij levert een buis, twee broeken, twee paar slobkousen, twee stropdassen en een pet voor f 36,50. Verder schrijft hij aan de *Edele Achtbare Heeren en Weledele Gestrenge Heeren!* dat hij zich aanbeveelt om, de *vernieuwing der Kleedingstukken te bewerkstelligen*.

De veldwachters moeten zelf naar Zutphen om hun kleding (en bewapening) in onvangst te nemen. Zij mogen 10 cts. per uur reiskosten declareren, zowel voor de heen- als de terugreis en voor verblijfkosten 35 cts. voor iedere dag, *dien dezelve noodwendig daartoe hebben moeten besteden*.

Het is toch niet helemaal maatwerk wat Van Ginkel aflevert, want d.d. 19-9-1835, schrijft de burgemeester aan Van Ginkel dat veldwachter Wagenaar de broek wat langer wil hebben en veldwachter Ketel de broek wat wijder! En op 6-11-1836, schrijft Van Ginkel dat hij de jassen iets ruimer zal maken, zodat er een rok onder gedragen kan worden. In het eerst heeft de gemeente nog wel de levering van uniformen aan Van Ginkel gegund, in 1839 krijgt hij opdracht om drie stel uniform te maken, waarbij tevens gevraagd wordt wanneer de nieuwe veldwachter langs kan komen om de maat te nemen. Maar later wordt de plaatselijke middenstand ingeschakeld. In de vergadering van B.&W. d.d. 6-12-1853, wordt besloten om de kleding der veldwachters niet meer door P. Berkhoff te laten vervaardigen, doch voor alle winkeliers en kleermakers open te stellen.

Daarop wordt besloten om de winkeliers J. Scholten B.zn., G.K. Wagenaar en G. Scholten L.zn. te doen weten dat wie de beste en goedkoopste stalen van laken kan bezorgen, dit jaar leveranties van de kleding der drie veldwachters zal hebben. De schoenen der veldwachters zullen voortaan voor ieder afzonderlijk in Epe, Vaassen en Oene gemaakt worden en niet meer bij één schoenmaker in Epe, zoals tot dusver altijd geschied is.

In 1855 krijgt G. Scholten L.zn. de leverantie van het groene laken, maar de duffelse jassen mag G. Wagenaar leveren. Op voorstel van de burgemeester wordt besloten om voortaan: *het opzigtelijke in de kleeding der veldwachters zooveel mogelijk weg te laten, zoodat zij voortaan in plaats van roode kragen en opslagen slechts roode biesjes aan hun rok en jas zullen mogen hebben*. Het maken van de kleding, dat voorheen aan kleermaker Nieuwenhuis werd gegund, zal nu ook bij toerbeurt aan alle kleermakers worden opgedragen.

Kleermaker J.H. Wieneke wordt meteen in de vergadering van B. & W.

ontboden en hem wordt aanbesteed: *voor eens alles in 't billijke voor het maken van alle kleederen voor de veldwachters voor 1855, met leverantie van garen, lint en knopen*.

Blijkens het verslag van de B. & W. vergadering d.d. 15-4-1856, hebben vijf winkeliers monsters ingestuurd voor de kleding van de veldwachters. Kleermaker Wieneke, die wordt opgedragen deze kleding te maken, moet ten overstaan van B. & W. de beste aanwijzen. P. Berkhoff krijgt de leverantie. Wieneke krijgt als maakloon voor een jas f 2,50, voor een broek f 0,75 en voor een pet f 0,75.

Omstreeks 1860 komt er een wijziging in de uniformkleding van de veldwachters. Het wordt nu een jas van donkerblauw laken, ter lengte van een palm onder de knie, gesloten met twee rijen witte of gele knopen met een staande en vòòr open kraag; een broek van zwart laken, welke des zomers kan worden verwisseld met een van zwarte zomerstof. Een pet van donkerblauw laken met rode biesen, een zwart viltten hoed, "van bol 1/4 nagenoeg lager dan de gewone hoed, met vrij brede rand en deze aan één zijde opgetoomd met een blauwe lis tegen een oranjekokarde."

In 1860 levert Palm uit Vaassen nog 10½ el groen laken à f 3,50 per el, maar daarna schakelt men ook over op blauw en zwart.

Deze verandering van de kleding van de gemeenteveldwachters is vermoedelijk tot stand gekomen onder invloed van de kleding der rijksveldwachters, een corps dat in 1851 werd opgericht. In 1863 komt in de B. & W. vergadering ter sprake dat de verlangde stof voor mantels gelijk de Rijksveldwacht, niet te bekomen is. Besloten wordt om de Officier van Justitie te vragen en op die manier komt men er achter dat die stof gemaakt wordt in de strafgevangenis van Leiden, kosten f 4,— per el. Kleermaker Gilles wordt opgedragen maat te nemen en de mantels te maken.

In 1878 wordt de stof voor de bovenkleding geleverd door P. Bervoets te Vaassen. A. Dalhuizen in Oene en B. Scholten Jzn. te Epe.

In 1882 wordt, op verzoek van de veldwachters, besloten om aan hen een kledingtoelage te verstrekken van f 50,— per jaar, uit te betalen in twee termijnen van f 25,—. *Onder conditie evenwel dat zij gehouden zijn elk jaar minstens één nieuw pak aan te schaffen van zooveel mogelijk gelijke kleur, onderling overeen te komen*.

De afspraken omtrent de kledingtoelage blijken niet geheel waterdicht te zijn. In de raadsvergadering d.d. 3-1-1890 komt een verzoek van de veldwachters aan de orde om een nieuwe overjas. Hun zou beloofd zijn dat zij er eens in de zes jaren één zouden krijgen van gemeente-

wege. De Raad weet niets omtrent deze afspraak, de behandeling wordt uitgesteld.

In 1898 is er op de gemeenterekening een post van f 73,50 voor uniformjassen voor de veldwachters, geleverd door Bervoets Apeldoorn.

Bij de instelling van de kledingtoelage bleef de gemeente twee paar schoenen per jaar verstrekken. Uit het raadsverslag van 3-9-1901:

De voorzitter deelt mede dat de veldwachters hem hebben medegedeeld dat zij per jaar wel twee paar schoenen nodig hebben, veldwachter Bosch wel meer, die hij voor eigen rekening aanschafft.

In de circulaire d.d. 3-7-1834 wordt omtrent de bewapening het volgende vermeld:

WAPENING:

De wapens van de Veldwachters zullen bestaan in eenen korten hertsvanger aan eenen zwarten, blinkenden, lederen riem, over den schouder gedragen. Deze riem zal, op de borst eene koperen plaat versierd zijn, waarop gegraveerd zullen worden de woorden: Veldwachter der gemeente

Wijders zal ieder Veldwachter voorzien zijn van twee percussion-pistolen en eene blikken kruid- en kogelbus. De pistolen zullen in eenen gordel, van hetzelfde leder als de sabelkoppel, om het lijf gedragen worden.

Een percussionpistool is een enkelschots voorlader met als afvuur-mechanisme een haan die op een slaghoedje slaat, een voor die tijd modern wapen.

Bij de pistolen, die evenals de kleding en andere bewapening op het Raadhuis in Zutphen in ontvangst moesten worden genomen, werden nog verstrekt: een kogelgieter, een schroevendraaier en een krasser. De herts- of hartsvanger is een korte sabel met aan het eind een tweesnijdend kling. Deze werd op de linkerheup gedragen en de riem waaraan deze hing over de rechter schouder. De pistolen werden voor de buik gedragen, zodat de linkerhand het rechterpistool kon grijpen en omgekeerd.

Het wordt den veldwachter uitdrukkelijk en op het ernstigste gelast, om altijd de voorgeschrevene kleeding te dragen en zich nimmer zonder hertsvanger te vertoonen. Zij zullen, zo dikwerf de dienst dit vereischt, van hunne pistolen moeten voorzien zijn. Bij overtreding hiervan, zal hen telkens f 1,— van hun traktement, ten profijte van den armen, afgehouden worden.

Men kan uit vorenstaand artikel de conclusie trekken dat de veldwachters nooit "in civiel" mochten lopen, maar niet altijd gewapend met pistolen behoeften te verschijnen. Zij werden voor hun kleding en bewapening persoonlijk verantwoordelijk gesteld:

De meest mogelijke zorg en netheid wordt hen voor hunnen wapens en kleeding aanbevolen, en alles wat door onachtzaamheid daaraan bedorven wordt, zal ten hunne koste worden hersteld.

Omtrent de DIENSTVERRIGTINGEN worden de volgende voorschriften gegeven:

De handhaving der politie in het algemeen, en die der veld-politie in het bijzonder, de hoofdwerkzaamheden der Veldwachters behorende uit te maken, zoo zullen zij zich onafgebroken daarmede onledig houden en zoo tot de meestmogelijke veiligheid en bescherming van personen en goederen mede werken. Ten dien einde zullen zij dagelijks rond in de gemeente moeten doen, welke op het doelmatigst zullen worden ingerigt en door de zorg der Burgemeesters geregeld, zoodanig, dat zij zich beurtelings in alle gedeelten der gemeente vertoonen en hunne waakzaamheid dáár het zorgvuldigst uitoefenen, waar zij het meest vereischt wordt.

Ten einde hunne dienstverrigtingen geregeld blijken mogen, zullen zij verplicht zijn, daarvan dagstaten te houden, ingerigt volgens bijgevoegd model, waarvan hun gedrukte exemplaren zullen worden ter hand gesteld. Zij zullen iederen dag aan een der voor-naamste ingezetenen van de buurt, waar zij zich bevinden, hunnen staat aanbieden met verzoek om dien te willen teekenen. Zij moeten deze staten, behoorlijk ingevuld en door hen onder-teekend, op den eersten dag van iedere maand aan den Burge-meester ter hand stellen, welke dezelve zal blijven verzamelen en iedere drie maanden aan den Districtscommissaris opzenden. Bij deze stukken zullen de Burgemeesters telkens een algemeen rapport over iederen Veldwachter moeten voegen, waarbij zijn gedrag en activiteit, naar de strikte waarheid en onbewimpeld, op hunne persoonlijke verantwoordelijkheid, blijke. Bij deze gelegenheid zullen de Burgemeesters tevens hunne kleeding en wapens inspecteren en van hunne bevinding op dien staat melding maken.

Het controleren van de dienstuitvoering door middel van een handtekening van ingezetenen heeft nog lang bestaan. Ik herinner mij dat dit bij de Maréchaussee nog tot aan de laatste oorlog, gewoonte was.

De driemaandelijke opgave van de Burgemeester aan de Districtscommissaris is vrijwel steeds in de zelfde bewoordingen, zoals bv. d.d. 7-1-1837:

Ik heb de eer U te doen toekomen de dagstaten der drie veldwachters over de laatst afgelopen drie maanden benevens een verklaring omtrent hun gedrag.

De Burgemeester der gemeente Epe verklaart dat de veldwachters derzelve gemeente zich gedurende het laatste kwartaal des afgelopen jaars goed hebben gedragen, hunne kleeding en wapens goed hebben gesoigneerd, hunne ronden dagelijks hebben verrigt en door aanhalingen van Politie hunne surveillance aan de dag gelegd.

In 1836 klaagt de Districtscommissaris dat de dagstaten door de veldwachters onvolledig worden ingevuld en dat de staten steeds door dezelfde burgers worden afgetekend. Dat is zeker niet de bedoeling!

Het volgende artikel gaat over *ONVEREENBARE WERKZAAMHEDEN*. Het geeft een goed beeld hoe de situatie met betrekking tot de veldwachters soms was!

Het wordt ten sterkste aan Heeren Burgemeesters aanbevolen, om in geen geval, onder welk voorwendsel ook, de Veldwachters tot hunne persoonlijke of huislijke dienst te gebruiken en hen tot het verrigten van boodschappen of commissien te bezigen. Even zeer wordt het den Veldwachters verboden, om tot het rondbrengen van biljetten voor de Ontvangers, hetzij met of zonder belooning daarvoor, te laten gebruiken. De Burgemeesters worden uitgenoodigd, om alle oproepingen, welke aan de huizen der ingezetenen moeten geschieden, zoo veel mogelijk door de boden der gemeente (wier werkzaamheden dit eigenlijk zijn) te laten verrigten, en niet dan bij dringende noodzakelijkheid en in uitgebreide gemeenten zich hiertoe van de Veldwachters te bedienen; en dan daarbij tevens in het oog houden dat tegelijkertijd de politie door hen kan en behoort waargenomen te worden. Geen Veldwachter zal enig bedrijf of ambacht mogen uitoefenen, of daglooner mogen zijn; geene tapperij, winkel of landbouw mogen hebben: zullen niet meer grond in gebruik mogen hebben, dan voor zijne tuingroenten vereischt wordt. Het wordt hem even zeer verboden, om door bij hem inwonende personen eenen winkel of tapperij te laten houden.

Dat het met de bijbaantjes van de veldwachters niet meteen was afgelopen, blijkt uit de B.&W. notulen d.d. 6-12-1853, als wethouder

Scholten de opmerking maakt dat: *Het nadeelig op de werking der politie werkt dat de veldwachters nog steeds afslagers zijn op verkopeningen, gevende hij zijn wensch te kennen dat hierin langzamerhand eenige verandering mogt komen.*

De reactie van de burgemeester: *Door den burgemeester wordt het wenschelijke hiervan erkend doch tevens onder het oog gebracht dat dit eene te grote winstderving voor die menschen zoude zijn, wier tractement toch reeds niet zoo hoog is, zodat hieraan vooreerst nog niet kan worden gedacht.*

En in 1863 krijgt de veldwachter in Oene een gratificatie van f 10,—, omreden hij, in verhouding tot de overige gemeenteveldwachters weinig of geen emolumenten geniet en op zijn dienstverrichtingen niets is aan te merken. Omdat er in 1851 en 1852 geen gemeentebode was, werd het daarvoor op de begroting uitgetrokken bedrag, aan twee veldwachters (vermoedelijk Epe en Oene) als gratificatie uitbetaald, (ieder f 20,—), omdat zij de werkzaamheden van de bode hebben vervuld.

Omtrent het *TOEZIGT OVER DE INACHTNEMING VAN POLITIE-VERORDENINGEN*, wordt vastgesteld dat zij een boekje krijgen waarin de Algemene Politieverordeningen en het Wetboek van Strafrecht. De burgemeester moet er voor zorgen dat het boekje geregeld wordt aangevuld en bijgehouden.

Verder moeten de veldwachters letten op *den goeden staat der wegen en waterleidingen en alle gebreken deswege dadelijk aan de Burgemeester kenbaar maken.*

In 1854 wordt aan veldwachter J. Wensenk een gratificatie toegekend voor toezicht op de aanleg van de Oenerweg naar de Zuukerbrug.

Met betrekking tot de *WOONPLAATS* wordt ook het een en ander voorgeschreven:

De Veldwachters zullen altijd in de kom van het dorp en zoo doenlijk aan de voornaamsten weg moeten wonen, ten einde daardoor des te beter het oog op alle bedelaars en verdachte personen te kunnen houden, en bij het ontstaan van brand als anderszins het meeste nut in het bevolkste gedeelte der gemeente te stichten. Dààr waar meer dan één dorp tot de gemeente behoort en waar meer dan één Veldwachter is, zullen de Veldwachters zoodanig verdeeld worden, dat, zoo het getal zulks toelaat in ieder dorp een Veldwachter zij. Zijn er twee Veldwachters in eene gemeente, welke ook maar uit één dorp bestaat, dan zal er één

Gemeenteveldwachter in uniform.

Geschiedenis van de brandweer Epe

Verslag van de oefening der vrijwillige brandweer op
6 juli 1889.

Uit het dagboek van Volkert Catz:

Afwezig Namen: L. van den Bremen zonder kennisgeving
P. Berkhoff verhandeld
H. Stindt met kennisg.

Bijzonderheden:

Doordat de zuigslang is versleten, werd er eerst na lang pompen de gewenschte hoeveelheid water gegeven. Om deze reden is door mij een request aan den raad aangeboden, met het verzoek een nieuwe zuigslang te mogen ontvangen, benevens f 50,—.

Voor onderhoud enz., hebbende ontvangen van de ingezetenen, door middel van het rondzenden eener lijst de som van f 118,—. Ons werd bij deze gelegenheid door den Heer A.J. Brouwer in zijne brouwerij een glas bier aangeboden”.

De burgemeester is zeer in zijn schik met het initiatief van de brandweerlieden. Hij zegt tijdens de raadsvergadering van 18 juli 1889 dat het de taak van de gemeente is om te zorgen voor een goede zuigslang, omdat anders de hele spuit immers zonder waarde zou zijn. Een raadslid vindt de kosten te hoog geraamd, een ander vraagt of het plaatselijk bestuur wel toezicht zal blijven houden op de vrijwillige brandweer en diens spuit.

De burgemeester zegt enkele voorwaarden te hebben aangetekend:

1. de kleine brandspuit zal tot wederopzegging ten behoeve van dat korps in gebruik worden gegeven
2. alle verbeteringen zullen eigendom van de gemeente worden
3. het korps wordt vrijgelaten in zijn handelingen, doch zal bij brand onder de bevelen van de opperbrandmeester van de gewone brandweer staan
4. burgemeester en wethouders toezicht zullen hebben op de brandblusmiddelen en dat zonder voorkennis van dat college geen veranderingen aan de spuit mogen worden aangebracht

5. dat bij eventuele ontbinding van de vereniging alles in goede staat moet worden opgeleverd.

Bij stemming gaat iedereen akkoord met deze voorwaarden. De vrijwillige brandweer krijgt f 50,— en op voorstel van dhr. Westerink wordt aangenomen dat de kosten van huur van een paard voor het trekken van de spuit bij brand door de gemeente gedragen zullen worden.

Over welk materiaal beschikte de brandweer nu in die tijd?

In de jaarlijkse opgave aan gedeputeerde Staten van 13 maart 1890 vinden we het antwoord:

"Ter voldoening aan Prov. bl. No. 104 van 1880 in verband met Prov. bl. No. 51 van 1868 hebben wij de eer Ued. Grootachtb. te berichten, dat in de kom der dorpen Epe, Vaassen en Oene een brandspuit-huisje aanwezig is, inhoudende een aanjager en perspomp uit de fabriek van de Heer Pootman te Arnhem."

Bovendien zijn te Emst en op den Oosterhof te Vaassen een kleinere spuit geplaatst, terwijl die te Epe onder beheer is van de aldaar opgerichte vrijwillige brandweer.

Het materieel zoowel als de spuiten verkeerden in zeer goeden staat, terwijl voor aanvulling van het ontbrekende steeds wordt zorg gedragen.

Te Epe bestaat het materieel bij de grote spuit uit ruim 300 meters slang en 12 gegalvaniseerde emmers, en bij de kleine spuit uit 130 meters slang en 12 gegalvaniseerde emmers, benevens 4 brandhaken, 6 lantarens en enkele fakkels.

Te Vaassen behooren bij de groote brandspuit ongeveer 330 meters slang, 5 handlantaarns, 2 lantaarns op de spuiten, 3 brandhaken en enkele oude lederen emmers en bij de kleine spuit 19 meters slang; 12 gegalvaniseerde emmers en verder kleine gereedschappen.

Te Oene zijn bij de spuit aanwezig ongeveer 360 meters slang, 20 linnen en 4 houten en ijzeren emmers, 5 lantaarns en 4 bakken voor pekkranen.

Te Emst behooren bij de spuit ongeveer 14 meters slang, 4 gegalvaniseerde en 3 houten emmers, 2 lantaarns, 2 brandhaken, en verdere kleine gereedschappen.

Het personeel, vooral dat der vrijwillige brandweer, wordt telkens in de behandeling der brandblusmiddelen geoefend.
w.g. Burg. en Weth."

Over het materiaal, al of niet in "zeer goeden staat" zullen we nog het een en ander tegenkomen.

Toen de net opgerichte vrijwillige brandweer de kleine spuit in gebruik nam was dat in ieder geval nog niet zo.

Leest u maar wat Volkert Catz in zijn dagboek schreef over de eerste brand waarbij de vrijwillige brandweer in actie kwam:

Brand 16 juli 1889 bij G. van Essen (Wissel).

Gerrit van Essen was huurder van de boerderij waar als gevolg van blikseminslag brand uitbrak. Zijn inboedel was verzekerd. De boerderij niet.

Brand 16 Juli 1889 bij G. van Essen. (Wissel).

Ofschoon geruimen tijd vóór de groote spuit op de plaats des onheils aangekomen (het personeel had de spuit derwaarts getrokken, zonder behulp van een paard) en terwijl er terstond flink werd gepompt, kon wederom geen water worden gegeven vanwege den slechten toestand der zuigslang.

Onverrichter zake, doch met behulp van een paard kon men weder naar huis gaan. Naar aanleiding hiervan werden de leden op verzoek van den Burgemeester den volgende middag om 2 uur door mij op het gemeentehuis ontboden.

Allen waren tegenwoordig behalve:

W. van Egteren, A. Visser en H. Stindt, zijnde deze laatste als timmerman werkzaam te Heerde.

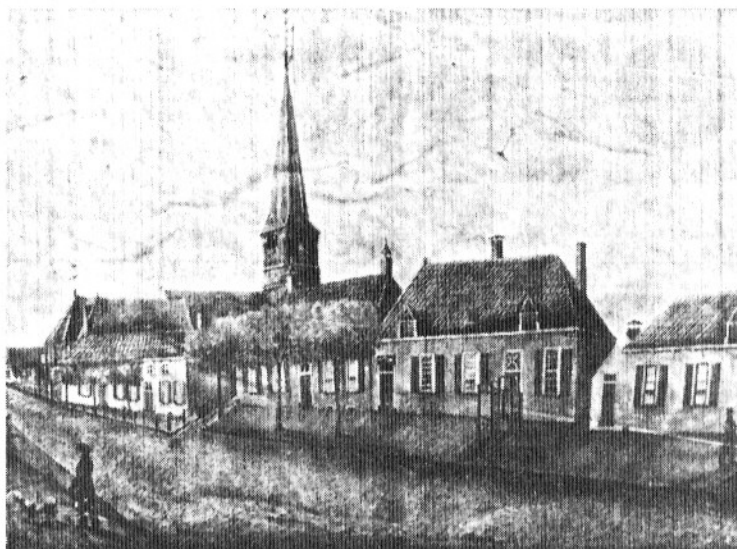
Met hartelijke woorden sprak de Burgemeester den leden, niet tegenstaande de ondervonden deceptie, moed in, belovende den volgende dag al het mogelijke in het werk te zullen stellen in de vergadering van de raad, om ons het gevraagde te bezorgen.

De Heer Westerink was door afwezigheid verhinderd deze samenkunst bij te wonen. Met spanning werd de beslissing van den Raad op 18 Juli tegemoet gezien. Het succes was buitengewoon, want niet alleen werd een nieuwe zuigslang, benevens f 50,— subsidie toegezegd, maar ook werd de vereeniging recht gegeven, om in geval van brand buiten de kom der Gemeente, voor hare kosten een paard te huren. Nog dient vermeld te worden, dat de Heeren V. Westerink, L. Scholten en S. Overbosch de beleefdheid hadden, om in geval van brand hunne paarden *gratis* af te staan.

W. van Putten

P. Visser

Onze trouwe medewerker, de heer L. v.d. Bremen, zond ons een knipsel toe uit het Deventer Dagblad van 1-10-'87 met het opschrift "Wegwijzer uit de moeilijkheden", dat wij hier laten volgen. Daarna geeft de heer G.S. van Lohuizen zijn commentaar op dit artikel.

DE LANGSTRAAT IN WIJHE

Vraag: Dit schilderij (zie hierboven), waarvan ik u een foto toestuur, is de Langstraat in Wijhe. Het is waterverf op karton, 80 x 65 cm. en de maker is Visser feceite.

Antwoord: Met "feceite" achter de naam bedoelt de kunstenaar waarschijnlijk "fecit", dat is: heeft het gemaakt (in het Latijn). Het wordt ook wel afgekort tot fec. of een enkele f. Vermoedelijk is deze aquarel vervaardigd door de amateurschilder Pieter Visser, die op 5 januari 1819 in Schiedam geboren werd en op 5 juni 1890 te Veenhuizen (gem. Norg) overleed. Hij woonde en werkte tot 1851 in Goes, tot 1876 in Schiedam, daarna tijdelijk in Delft en tenslotte in Norg. Van beroep was hij apotheker, koornwijnbrander en fotograafist, maar in zijn vrije

tijd schilderde hij, onder meer in waterverf als op dit karton. De straat lijkt ons nageschilderd naar een foto in de trant van de toen in de mode zijnde optica's, met de hand ingekleurde prenten in koperdruk, die bestemd waren om in een soort kijkdoos met spiegel (camera obscura) bekeken te worden. Het is geen groot kunstwerk, maar voor een oudheidskamer een interessante plaat. Overigens heeft de schilder ook deelgenomen aan tentoonstellingen in 1850 en 1858 in Rotterdam en in 1859 in Den Haag.

Nu het commentaar van de heer Van Lohuizen:

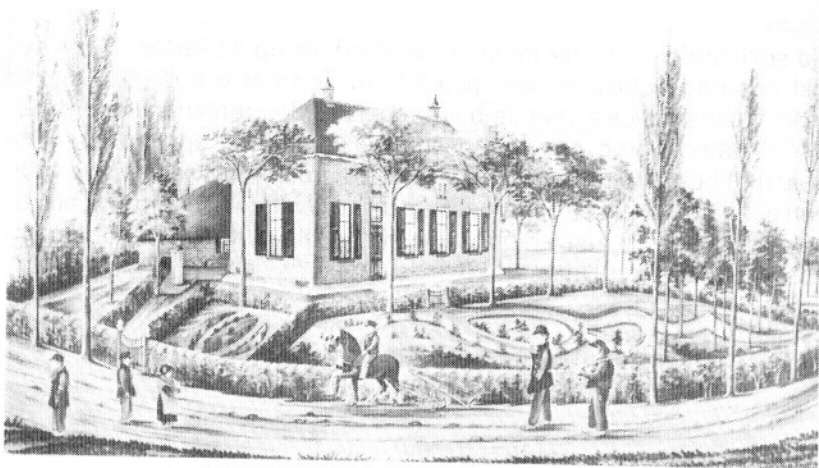
P. Visser

Zo nu en dan krijg ik een afdruk in handen van een tekening van P. Visser. Vaak een bekende, zo nu en dan een voor mij onbekende. Door vriendelijke bemiddeling van de heer L. van den Bremen kreeg ik een fotocopy van het Deventer Dagblad van 1 oktober 1987, waarin een tekening van P. Visser, "De Langstraat" in Wijhe.

Toen wij in 1976 bezig waren schilderijen en tekeningen over oud-Epe te inventariseren, kwam P. Visser heel nadrukkelijk naar voren. En ik heb daarna aantekeningen gemaakt van tekeningen, die ik van P. Visser tegenkwam. De manier van tekenen trok mijn aandacht. De volgende heb ik gevonden:

In het boekje "Epe en Oene 800 jaar" (Epe 1976) zijn de vijf tekeningen opgenomen, die van Epe bekend zijn:

1. Epe	Dorp, gezicht vanaf het (oude) gemeentehuis naar de Hoofdstraat en kerk.
2. Epe	Dorp, gezicht op de kerk vanaf de Beekstraat
3. Oene	De Horsterbrug
4. Oene	Dorp met school en kerk. (een kopie hiervan, van een bekende tekenaar is ook in Oene. Deze heeft de vrijheid genomen om enkele details op het plein voor de tapperij te wijzigen)
5. Oene	Landmans Welvaren, boerderij Middelbeekse allee.

"Landman Welvaren", nu Middelbeekse allee 1 in Oene. Aan de heg, die hier rond loopt, maar in werkelijkheid een rechthoek is, blijkt ook weer, dat Visser, doordat hij meer op de tekening wilde hebben dan mogelijk was, met zijn perspectief geen raad wist.

Ook de Heerder Historische Vereniging heeft in haar boek "Heerde, Historisch gezien" (Heerde 1976) de drie bekende tekeningen van P. Visser opgenomen:

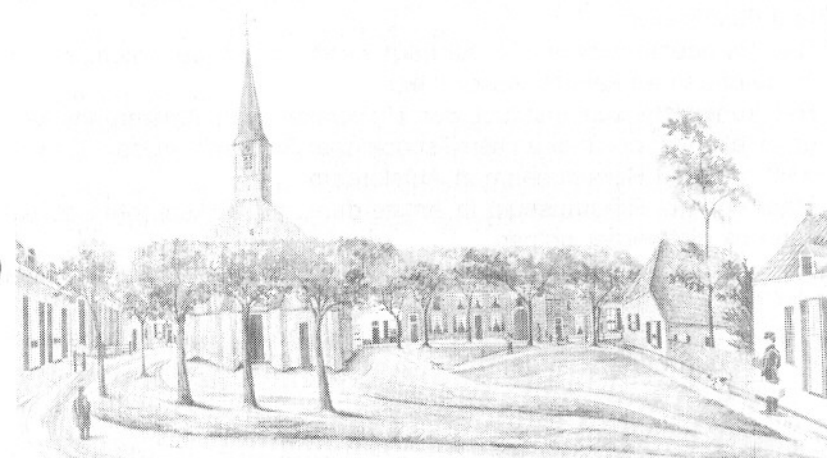
6. Heerde	Dorp, dorpsplein met kerk
7. Vorchten	Dorp Vorchten met de kerk
8. Veessen	Gezicht op den Dijk van Veessen
verder ken ik de volgende tekeningen:	
9. Hattem	de kerk
10. Elburg	In het gemeentemuseum Arnhem is een gekleurde pen- en perseeltekening van R. Veldhoen (1866-1937), de "Vischpoortstraat te Elburg" uit 1834 naar P. Visser
11. Nijbroek	"Gesicht op Nijbroek" met kerk
12. Nijbroek	"De Bijvanck"
13. Welsum	de kerk
14. Olst	het dorp Olst met de kerk
15. Wijhe	de Langstraat met de kerk
16. Heino	gesicht op Heino met kerk en molen
17. Raalte	kerk
18. Lierderholthuis	kerk
19. Zalk	kerk

20. Garderen	kerk
21. Laren (Gld)	kerk
22. Hummelo	kerk

Voor zover ik kan nagaan, zijn alle tekeningen gemaakt in 1854.

De tekeningen van P. Visser zijn pentekeningen, die later zijn ingekleurd met penseel, in heel lichte tinten. Het formaat is meestal ongeveer 80 x 65 cm., op papier of karton.

De manier van tekenen is typisch voor P. Visser. Hij nam in de tekening links en rechts méér op, dan mogelijk was, waardoor hij met zijn perspectief in de knoop kwam. Het is te vergelijken met een groot-hoeklens en dan teruggebracht, waardoor er een ronding vóór in de tekening ontstond, waar die niet was. Een rechte lijn werd bij hem een boog. Op de tekeningen, die hierbij zijn afgedrukt, is het duidelijk te zien. Zijn manier van tekenen doet denken aan wat tegenwoordig wel "zondagsschilders" genoemd wordt, alle details werden nauwkeurig getekend, tot de stenen en raamverdeling toe. Voor de historie van de plaatsen zijn deze nauwkeurige tekeningen van grote waarde, maar kunst is het niet.

Gezicht op het dorp Epe, gezien vanaf de Beekstraat. Rechts - nu - Vijvervreugd, achter de kerk, de Hoofdstraat. Aan de kerk is duidelijk te zien, dat hij door zijn manier van tekenen, met het perspectief in de knoop kwam.

Wie was deze tekenaar P. Visser?

In het Mededelingenblad van Ampt Epe no. 38, april 1976 heb ik deze vraag gesteld, in de hoop, dat er misschien iemand zou zijn, die hierop een antwoord kon geven. En dat er mogelijk nog meer tekeningen van hem te voorschijn zouden komen.

In het Gelders Oudheidkundig Contactbericht van juli 1976 is mijn stukje ook geplaatst.

De enige reactie op beide stukjes was een brief van J.G. Berkhout, prov. museum-consulent in Noord-Holland, die mij verwees naar P.A. Scheen's lexicon, waarin vrijwel alle schilders en tekenaren staan:

"Visser, Pieter, geb. Schiedam 5 januari 1819, overl. Veenhuizen"

- (gem. Norg) 5 juni 1890

- woonde en werkte in Goes tot 1851, Schiedam tot 1876, Delft

- 1876, daarna in Norg.

- van beroep apotheker, "koornwijnbrander", - "photographist".

- tevens amateurschilder.

- tentoonstellingen Rotterdam 1850 en 1858 en Den Haag 1859.

- diverse landschappen bij maanlicht

Het Rijksbureau voor kunsthistorische documentatie in den Haag kent P. Visser niet en schrijft "misschien zou hier Pieter Visser in aanmerking kunnen komen en verwijst naar P.A. Scheen's lexicon, maar twijfelt sterk". Zij hopen, dat het toeval eens zal helpen om de tekenaar te indentificeren.

Het Gemeentemuseum te Arnhem heeft alleen de tekening van R. Veldhoen en kent P. Visser niet.

Het kunsthistorisch instituut der Universiteit van Amsterdam kent onze tekenaar ook niet en verwijst ook naar Scheen's lexicon. En verwijst naar het Rijksmuseum in Amsterdam.

Maar ook het Rijksmuseum in Amsterdam, afd. Rijksprentenkabinet kan ons niet verder helpen.

En tenslotte het Prentenkabinet der Rijksuniversiteit te Leiden weet ook niet wie "onze" P. Visser is.

Het Deventer Dagblad geeft ook de inhoud van Scheen's lexicon weer en borduurt daarop verder.

Ik ben er nog steeds niet uit.

Voor mij is het wel duidelijk, dat "onze" tekenaar P. Visser niet dezelfde is als uit Scheen's lexicon.

1. Pieter Visser uit Scheen's lexicon schilderde o.a. landschappen bij maanlicht. Wanneer je zo iets schildert, dan is het m.i. onmogelijk om ook de amateuristische tekeningen, die wij kennen te tekenen. Pieter Visser had tentoonstellingen in Rotterdam en Den Haag. Hij moet toch "iets meer" geweest zijn dan "onze" P. Visser.
2. De mij bekende 22 tekeningen zijn alle in 1854 getekend. "Onze" P. Visser moet dus langere tijd hier geweest zijn, om op de Veluwe en in Salland te kunnen tekenen. Een Pieter Visser woonde in die tijd in Schiedam en was daar koornwijnbrander.
3. Alle mij bekende tekeningen zijn in de plaats gebleven, waar zij getekend zijn. In Oene en Nijbroek zelfs in de boerderij, die hij zo fraai uitbeeldde.

Het lijkt mij daarom, dat wij zoeken moeten naar een rondtrekkende tekenaar, die "om de brode" de tekeningen maakte. Ik stel mij voor dat hij rondtrok, aanbood de tekening te maken en deze te voren al verkocht had. Anders was het niet mogelijk, dat wij al deze tekeningen op de plaats zelf vinden.

Ik heb enkele bevolkingsregisters uit de omgeving nagelopen maar kon P. Visser niet vinden.

Met het Rijksbureau voor kunsthistorische documentatie hoop ik, dat het toeval ons nog eens op het spoor zet.

Om compleet te zijn:

In Nijbroek zijn 2 pentekeningen van bijbelse voorstellingen van Petrus Visser, schilder te Oene. Dit zijn duidelijk heel andere tekeningen dan van "onze" P. Visser en ook van jongere datum.

Helaas komt deze Petrus Visser, schilder te Oene, ook niet in het bevolkingsregister voor.

En tenslotte:

In Heerde, Historisch gezien, staat een schilderij: Gezicht op het Dorp Wapenvelde, van J. Visser. -1887.

Dat is hij dus ook niet.

Is er iemand, die mij verder kan helpen, of die verder wil zoeken?

G.S. van Lohuizen

Van de redactie

De Epenaar Willem Veldkamp, student aan de Chr. Lerarenopleiding te Zwolle, studierichting Geschiedenis en Nederlands, is bezig met een onderzoek naar het verzet in Epe tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit onderzoek, waar hij al anderhalf jaar mee bezig is, heeft intussen geleid tot een groot aantal verrassende gegevens die de omvang van een scriptie ver te boven gaan en die mogelijk kunnen leiden tot het publiceren van een boek over deze bewogen tijd.

Zijn methode van werken is archief- en literatuuronderzoek en vooral ook uit "oral history", het op een geluidsband vastleggen van gesprekken.

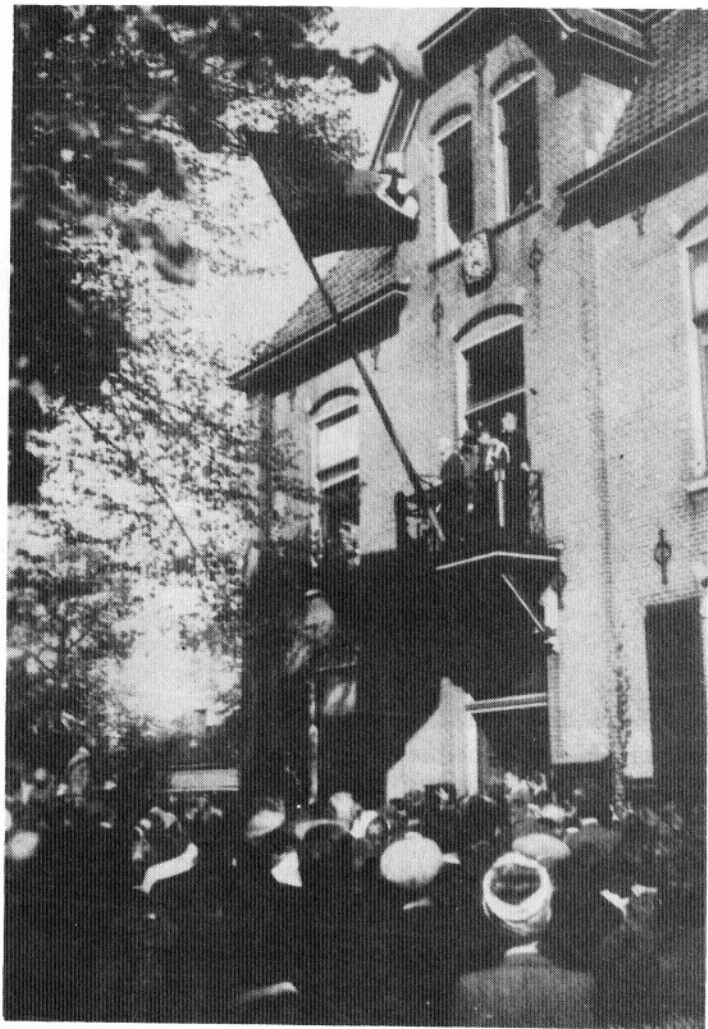
Tijdens zijn onderzoek heeft hij veel interessant illustratief materiaal, zoals foto's en documentatie, opgespoord. Daar het jammer zou zijn, wanneer achteraf zou blijken, dat, ondanks zijn ijverig speurwerk, niet alle gegevens zijn gevonden, doet hij langs deze weg een dringend beroep op alle betrokken Epenaren om medewerking, bijv. door hem informatie te verschaffen over foto's uit de mobilisatietijd en over het verblijf van Duitsers in Epe, over dagboeken, brieven en aantekeningen die betrekking hebben op zijn onderzoek.

Vanzelfsprekend ondersteunen wij gaarne zijn verzoek. Het is belangrijk voor de historie van Epe deze enerverende episode voor nu en later vast te leggen.

Het Adres is: W. Veldkamp,
Officiersweg 32
8162 EC Epe
Tel. 05780-12329

Een foto van Joodse onderduikers met hun verzorgsters gemaakt op 18 april 1945 bij de "Larikshof" aan de Jagtlustweg te Epe.

Afkondiging van de bevrijding vanaf het balcon van het oude Gemeentehuis.

Er bestond reeds lang behoefte aan een overzichtelijke index op alle artikelen die in de loop der jaren in ons Mededelingenbad zijn gepubliceerd en tevens op de namen van de schrijvers van die artikelen. Ons bestuurslid, mevr. Th. te Riele-ter Laak, heeft zich de moeite getroost in deze behoefte te voorzien en is daarin, naar onze mening, uitstekend geslaagd. Tegelijk met dit Mededelingenblad zenden wij u deze index toe. Wij denken, dat u, evenals het bestuur, mevr. te Riele erkentelijk zijn voor het uitvoeren van dit tijdrovende karwei.

R. Paasman

Tongeren

Et Roewe Vean.

Mien schoene schoert
over wat grune stenen
van 't olde huus dät
hier ooit ston.

Wild opgeschöten struken
verbäärg zo hier en doar
een groezelig stuk beton.

Hier is eleaf, ewäärk,
geboren en weer
dood'egoan.

Noe nog alleen 't bewies
van de vergankelijkheid
van al 't bestoan.

Bertus van den Bremen.

Informatie over de Bibliotheek Arnhem

De Bibliotheek Arnhem collectioneert reeds meer dan 125 jaar naast wetenschappelijke literatuur ook literatuur over Gelderland in de meest ruime zin, teneinde het gedrukte historische erfgoed van de provincie Gelderland voor het nageslacht te bewaren en vast te leggen.

Op deze wijze kon door de jaren heen een omvangrijke collectie boeken, brochures, pamfletten, gelegenheidsgeschriften, gedenkschriften, overheidspublicaties, tijdschriften en couranten worden opgebouwd (de collectie Gelriana).

Dit materiaal, thans betaande uit meer dan 40.000 titels, is door de Bibliografie van Gelderland van Gouda Quint en de Documentatie-catalogus Gelderland uitstekend ontsloten en toegankelijk voor een ieder.

Wanneer u geïnteresseerd bent in de geschiedenis en/of heemkundige aspecten van uw streek, stad of dorp kunt u in deze collectie zeker iets van uw gading vinden. Bovendien biedt de bibliotheek Arnhem u tal van faciliteiten zoals het gebruik van studiezalen, fotokopieer-apparatuur, terwijl het personeel van de Nijhoffkamer, een hiertoe speciaal ingericht Gelders studiecentrum in de Bibliotheek Arnhem, u met raad en daad terzijde zal staan.

Raadpleging van het materiaal is geheel kosteloos. Uitlening is mogelijk tenzij het unica of oude en zeldzame werken betreft; hiervoor dient u in het bezit te zijn van een geldige lezerskaart.

De kosten hiervoor bedragen:

18 t/m 25 jaar	f 15,—
26 t/m 64 jaar	f 23,—
65 jaar en ouder	f 12,50

De openingstijden van de bibliotheek zijn:

maandag	17.00-21.00 uur
dinsdag t/m vrijdag	10.00-21.00 uur
zaterdag	10.00-16.00 uur.

Het adres is:

Koningstraat 26
Arnhem
tel. 085-432131

Boekennieuws

De Eper Gemeente Woning 1912-1987

door: R. Paasman,

m.m.v. W.F.H. te Braak en G.S. van Lohuizen.

drukkerij: Hooiberg Epe 1987

uitgave:

Te verkrijgen bij de Eper boekhandels à f 25,—

70 pag. ill. bijlagen bestuurders, directeurs/beheerders
overzicht van activiteiten.

Een uitvoerig, uitstekend uitgevoerd boekwerkje over de jarige E.G.W. (Eper Gemeente Woning) ter gelegenheid van het 75 jarig bestaan. Het geeft een beeld van de plaats die de EGW heeft ingenomen en neemt in het dorp Epe.

Ook wordt uitvoerig ingegaan op het leven en werken van Ds. Prins, die zo'n grote invloed heeft gehad op het kerkelijk, sociaal, cultureel leven in Epe.

De uitvoering van het boekwerkje is een ode aan drukkerij Hooiberg die vanaf 1912 het drukwerk van de EGW heeft verzorgd.

De trouwe lezers van ons mededelingenblad hebben al kennis kunnen maken met sommige onderdelen. Onze redacteur heeft onder de titel "Ds. Prins en de Eper Gemeentewoning vier artikelen laten verschijnen in ons blad".

D. te Riele